

Ющенко І. М.*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної вікової та соціальної психології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка***Панченко Т. С.***старший викладач кафедри загальної вікової та соціальної психології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

PROFESSIONAL IDENTITY AS A FACTOR OF PERSONALITY HARDINESS

У статті викладені результати емпіричного дослідження впливу професійної ідентичності на рівень життєстійкості особистості. У дослідженні перевіряється припущення про те, що рівень сформованості професійної ідентичності впливає на життєстійкість у несприятливих умовах життєдіяльності. Було обстежено 100 працюючих осіб віком від 18 до 60 років, 49 чоловіків та 51 жінка. Теоретичною основою дослідження є концепція життєстійкості та положення про те, що конкретизація Я-образу сприяє кращій адаптивності та здатності протистояти стресу. Для пошуку співвідношення показників статусу професійної ідентичності та життєстійкості у дослідженні були застосовані методики С. Мадді «Життєстійкість людини», методика дослідження професійної ідентичності Л. Шнейдер, тест колективної самооцінки професійної групи Р. Ляхтанена та Дж. Крокера. Аналіз отриманих даних показав, що існують позитивний взаємозв'язок між загальним показником життєстійкості та статусом професійної ідентичності. У дослідженні з'ясовано, що високий рівень життєстійкості на статистично-значущому рівні позитивно пов'язаний із такими статусами професійної ідентичності, як мораторій та досягнута позитивна ідентичність, натомість найнижчий рівень життєстійкості пов'язаний із передчасною професійною ідентичністю. З'ясовано, що особи з досягнутою позитивною ідентичністю мають найвищі показники складових життєстійкості «залученість» та «прийняття ризику». Водночас, найнижчі показники всіх, без виключення, складових життєстійкості мають досліджувані з передчасною професійною ідентичністю.

Зроблені висновки про те, що професійна ідентичність, здобута та «вистраждана» шляхом життєвого самовизначення, особистісного пошуку, а не формально присвоєна через зовнішні атрибути професійної приналежності, надає людині відчуття повноцінності, осмисленості, внутрішньої наповненості життя та дозволяє зберігати психологічний баланс. Тому пошук ефективних шляхів та засобів розвитку професійної ідентичності сприятиме підвищенню життєстійкості особистості та її спроможності не лише виживати, а й зростати у несприятливих умовах життєдіяльності.

Ключові слова: життєстійкість, статус професійної ідентичності, передчасна ідентичність, дифузна професійна ідентичність, мораторій професійної ідентичності, досягнута позитивна професійна ідентичність.

The article presents the results of an empirical study of the influence of professional identity on the level of personality hardiness. The study tests the assumption that the level of professional identity formation affects hardiness in unfavorable living conditions. A total of 100 working people aged 18 to 60, 49 men and 51 women, were surveyed. The theoretical basis of the study is the notion that the concretization of the "self-image" contributes to better adaptability and the ability to withstand stress. In order to find the correlation between the indicators of professional identity status and resilience, the study used S. Muddy's "Human Hardiness", L. Schneider's methodology for studying professional identity, and R. Liughtanen and J. Crocker's test of collective self-esteem of a professional group. The analysis of the obtained data showed that there are positive correlations between the general indicator of resilience and the status of professional identity. The study found that a high level of resilience at a statistically significant level is positively associated with such professional identity statuses as moratorium and achieved positive identity, while the lowest level of hardiness is associated with premature professional identity. It has been found that individuals with an achieved positive identity have the highest rates of the hardiness components "involvement" and "risk taking". At the same time, the lowest indicators of all components of resilience, without exception, are observed in subjects with premature professional identity.

It is concluded that professional identity, acquired and "suffered" through life self-determination, personal search, and not formally assigned through external attributes of professional affiliation, gives a person a sense of fullness, meaningfulness, inner fulfillment of life and allows maintaining psychological balance. Therefore, the search for effective ways and means of developing professional identity will help to increase the hardiness of the individual and his or her ability not only to survive but also to grow in adverse conditions.

Key words: hardiness, professional identity status, premature identity, diffuse professional identity, professional identity moratorium, achieved positive professional identity.

Вступ. Для більшості українців широкомасштабна війна РФ проти України стала серйозним життєвим викликом. Головним завданням людини, яка потрапляє в подібні надзвичайно складні умови життєдіяльності, є пошук ефективних шляхів існування

в подібних умовах. Життєстійкість є психологічною властивістю особистості, що забезпечує її успішне функціонування у кризовій життєвій ситуації.

Коли йдеться про вияв життєстійкості, то критеріями цього є здатність особистості мобілізу-

вати внутрішні та зовнішні ресурси, якими виступають фізіологічні, індивідуально-типологічні особливості, когнітивні процеси, особистісні якості, мотиваційно-ціннісні та емоційно-регулятивні компоненти, соціальна підтримка, фінансове благополуччя, знання, навички, досвід подолання складних життєвих ситуацій та ін. На думку сучасних дослідників, однією з яскравих ознак життєстійкості є залученість до життя у всіх його проявах, численних повсякденних подій, справ тощо, серед яких значне місце посідає виконання професійної діяльності [2, с. 39]. Професійна самоідентифікація розуміється, у широкому сенсі, як пошуки суб'єктом свого способу життєдіяльності, екзистенційне єднання людини та професії, що основою особистісного вибору в умовах кризи [4]. У кризовій ситуації, коли відчувається перервність, нестабільність та невизначеність звичного існування, людина прагне віднайти опору у своїй професійній приналежності, з якою пов'язує не лише можливість заробітку та фізичного виживання, але й збереження впевненості у собі, можливості подальшого особистісного розвитку та самореалізації.

Мета статті – представити дані емпіричного дослідження спрямованого на виявлення характеру взаємозв'язку між статусом професійної ідентичності в рівнем життєстійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній психології концепція життєстійкості, впроваджена у науковий обіг С. Мадді [7], отримала значний розвиток. Науковці активно досліджують зміст, структуру, механізми, чинники та умови формування життєстійкості. Українські дослідниці Т.Титаренко та Т.Ларіна під життєстійкістю особистості розуміють здатність ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам. Такі чинники, як задоволеність соціокультурними умовами, державною політикою, приналежністю до свого етносу, сімейним станом, власною професією та місцем роботи, відіграють значну роль, як адаптаційний ресурс, що допомагає подолати ситуації напруження [5, с. 4]. Серед особистісних властивостей, що забезпечують розвиток життєстійкості, ними виокремлюється наявність складної множинної ідентифікації. Процес ідентифікації сприяє тому, що людина стає більш вибірковою, загартованою, усталеною і самостійною, водночас зберігає свою унікальність [5, с. 13–20].

Останнім часом вітчизняними дослідниками використовується концепт «професійна життєстійкість», яка розглядається, як особистісний ресурс у складних обставинах життя. Аналізуючи чинники адаптації українських біженців у Польщі Л. Бахмутова та А. Неска виявили, що професійна зайнятість є тим життєвим ресурсом, який допомагає швидше адаптуватися до нових умов життя, подолати стрес тощо [1].

У червні-липні 2022 року Інститутом психології імені Г. С. Костюка НАПН України було проведено всеукраїнського опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни». Його результати, зокрема, показали

залежність психофізіологічної та психологічної стійкості від того, чи втратила особа своє місце роботи без можливості знайти нову, чи змушена була змінювати свою професію або посаду у зв'язку з війною, чи професійних змін не відбулося [3].

І. Ващенко та Б. Іваненко, виокремлюючи способи подолання людиною складної життєвої ситуації, називають позитивне самоствалення, разом з іншими характеристиками зрілої особистості (відповідальність, терпимість, саморозвиток, позитивний погляд на світ, духовність, творчість [2, с. 55–56]. До конструктивних способів поведінки людини в стресових ситуаціях вони відносять конкретизацію Я-образу [2, с. 41], що передбачає її професійну самоідентифікацію.

Отож, аналіз сучасних публікацій дозволяє припустити, що прийняття свого професійного «Я», задоволеність приналежністю до своєї професії та професійної групи позитивно впливає на життєстійкість особистості. Дане припущення було перевірене нами у ході емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні був використаний опитувальник життєстійкості С. Мадді, методика дослідження професійної ідентичності Л. Шнейдер, тест колективної самооцінки Р. Люхтанена та Дж. Крокера [6] та методи математико-статистичної обробки даних (частотний аналіз, вирахування середніх, кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнта кореляції Пірсона, міри статистичної вірогідності відмінностей – критерій t-Ст'юдента, χ^2 Пірсона, однофакторний дисперсійний аналіз). Питання опитувальників були внесені до Гугл-форми, які рандомним методом поширювалися через соцмережі, електронні скриньки. Опитування проводилося анонімно, з дотриманням принципу конфіденційності.

У дослідженні брало участь 100 осіб віком від 18 до 60 років. З них 49 чоловіків та 51 жінка. 24 особи (24%) вказали, що втратили роботу на початку війни. На даний період часу всі опитані працюють.

У ході дослідження ми отримали дані стосовно життєстійкості та її показників по всій вибірці (табл. 1).

Таблиця 1
Розподіл респондентів за рівнями життєстійкості, у %

Рівні	Залученість	Контроль	Прийняття ризику	Життєстійкість
низький	28	9	13	16
середній	57	79	58	68
високий	15	12	29	16

Як бачимо, переважна більшість респондентів демонструють за всіма критеріями життєстійкості середні та високі рівні. Загалом, 84% респондентів демонструють середні й високі показники життєстійкості, що виявляється в їх здатності до активної взаємодії зі світом, спроможність протистояти стресовим ситуаціям, опановувати їх та інтегрувати у власний досвід. Лише у 16% опитаних виявлено низький рівень життєстійкості.

Методика Л. Шнейдер, розроблена згідно з відомою концепцією Дж. Марсія, дозволяє виявити чотири статуси професійної ідентичності: 1) досягнуто ідентичність, 2) мораторій ідентичності, 3) передчасну ідентичність, 4) дифузну ідентичність та 5) псевдопозитивну ідентичність.

Дослідження виявило, що найбільше респондентів (49%) мають дифузну професійну ідентичність, на другому місці за кількістю респонденти з мораторієм ідентичності (30%), у 11% передчасна професійна ідентичність, 10% демонструють досягнуто позитивну ідентичність, псевдопозитивної ідентичності не виявив жоден опитуваний.

В таблиці наведені середні значення показників колективної самооцінки приналежності до професійної групи при мінімальному значенні – 1, максимальному – 7 (табл. 2).

Таблиця 2
Середні значення параметрів самооцінки респондентів їх приналежності до професійної групи

Параметри	Середнє	Стд. відхилення
Оцінка себе як члена професійної групи	5,57	1,20
Особиста оцінка професійної групи	5,78	1,17
Суспільна оцінка професійної групи	5,09	1,26
Значимість професійної ідентичності	4,57	1,22

Кореляційний аналіз виявив наявність достовірного взаємозв'язку між показниками «професійний стаж» та «значущість професійної ідентичності» ($r=0,214$ при $p \leq 0,05$).

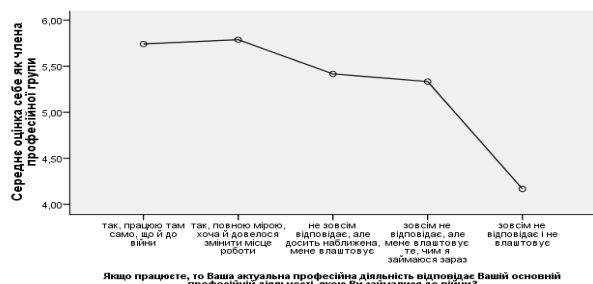

Рис. 1. Оцінка себе як члена професійної групи залежно від ставлення респондента до актуальної професійної діяльності

Крім того, виявлено статистично достовірну різницю показників оцінки себе, як члена професійної групи, залежно від того, чи втрачали вони роботу за фахом на початку війни. Як видно з рисунку 1, найвищі середні показники оцінки себе, як члена професійної групи, притаманні опитуваним, які залишилися на тому ж робочому місці, що й до війни. Найнижчі показники, у тих респондентів, у кого теперішня професійна діяльність зовсім не відповідає довоєнній професії і актуальна діяльність їх не влаштує.

Дослідження виявило статистично достовірні відмінності у рівні прояву середніх показників життєстійкості у осіб з різним статусом професійної ідентичності (на рівні $p \leq 0,01$).

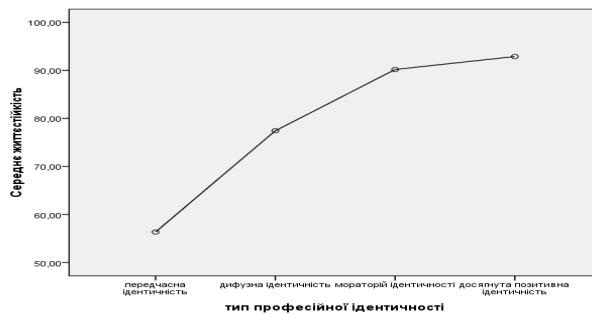

Рис. 2. Залежність загального показника життєстійкості від типу професійної ідентичності

Як видно з наведеного рисунку (рис. 2), найнижчі середні показники життєстійкості демонструють респонденти з передчасною професійною ідентичністю порівняно з респондентами з іншими типами професійної ідентичності. Натомість, найвищі середні показники життєстійкості спостерігаються у осіб з мораторієм ідентичності та досягнутою позитивною професійною ідентичністю.

Крім того, було встановлено, що статус професійної ідентичності впливає на всі показники життєстійкості.

За параметром «залученість», було встановлено статистично достовірні відмінності показників (на рівні $p \leq 0,01$) у групах з різними статусами професійної ідентичності. Як бачимо з представленого рисунку (рис. 3), найнижчі показники залученості у осіб з передчасною професійною ідентичністю, а найвищі у осіб з досягнутою позитивною ідентичністю.

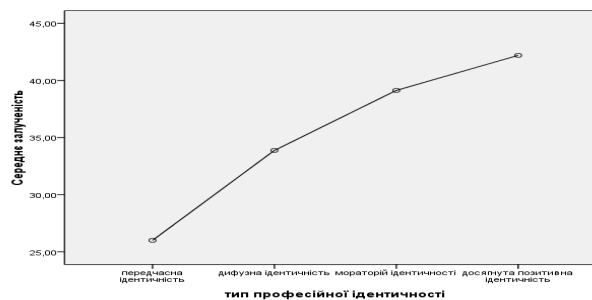

Рис. 3. Залежність показника «залученість» від типу професійної ідентичності

Природно, що саме особи з досягнутою позитивною професійною ідентичністю виявляють активність, оскільки займаються важливою та цікавою для них діяльністю, здатні бути в потоці життя, різноманітних життєвих подій, знаходять у них нові можливості для задоволення своїх потреб і прагнень.

У дослідженні з'ясовано, що існує досить складна залежність показника «контроль» та статусом професійної ідентичності. Як бачимо з рисунку (рис. 4), найменші показники «контроль» у осіб з передчасною професійною ідентичністю, а найвищі у тих,

хто переживає мораторій професійної ідентичності, тобто знаходиться у пошуку себе та свого покликання. Можна припустити, що саме цей пошук дає відчуття контролюваності того, що відбувається, керуваності власним життям.

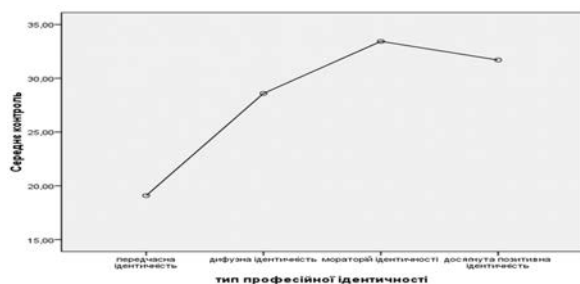

Рис. 4. Залежність показників «контроль» від типу професійної ідентичності

Аналогічно попереднім параметрам, знайдено статистично значущі відмінності середніх показників «прийняття ризику» (на рівні $p \leq 0,01$) у осіб з передчасною професійною ідентичністю порівняно з особами, що мають з дифузну ідентичність, мораторій ідентичності та досягнуту професійну ідентичність (рис. 5).

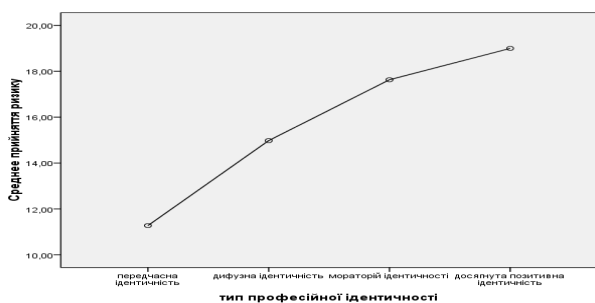

Рис. 5. Залежність рівня прийняття ризику від типу професійної ідентичності

Як свідчать отримані дані, особи з передчасною професійною ідентичністю, не люблять ризикувати та не здатні до прийняття самостійних рішень, оскільки їх професійна ідентифікація ґрунтується на некритично прийнятій, запозиченій системі професійних установок, цінностей, поглядів, переконань. Ймовірно, їм не вистачає рефлексивності для конкретизації свого «Я», вміння осмислювати, інтегрувати професійний досвід та використовувати його як ресурс для подальших дій, тому такі особи почувуються невпевнено у складних, незвичних ситуаціях.

Висновки. Дослідження показало, що на рівень життєстійкості особистості впливає статус її професійної ідентичності. Високий рівень життєстійкості пов'язаний із досягнутою позитивною ідентичністю та мораторієм, а низький рівень життєстійкості із передчасною професійною ідентичністю.

Встановлено, що особи з досягнутою позитивною ідентичністю мають найвищі показники складових життєстійкості «залученість» та «прийняття ризику». Водночас, найнижчі показники всіх, без виключення, складових життєстійкості мають досліджувані з передчасною професійною ідентичністю.

Отримані дані свідчать про те, що професійна ідентичність, здобута та «вистраждана» шляхом особистісного пошуку, життєвого самовизначення, а не формально присвоєна через зовнішні атрибути професійної приналежності, надає відчуття повноцінності, осмисленості, внутрішньої наповненості життя та дозволяє зберегти психологічний баланс.

Тому пошук ефективних шляхів та засобів розвитку професійної ідентичності сприятиме підвищенню рівня життєстійкості особистості та її спроможності не лише виживати, а й зростати у несприятливих умовах життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахмутова Л., Неска А. Професійна життєстійкість – головний особистісний ресурс українських біженців у Польщі. Матеріали III Науково-методичного семінару. Особистісні та психофізичні ресурси життєстійкості. Київ. 2022. С. 3–5.
2. Ващенко І.В. Іваненко Б.Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. Проблеми сучасної психології. 2018. Вип. 40. С. 33–49. Режимдоступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psp1_2018_40_5.
3. Кокун О.М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с.
4. Остапівський О.І. Професійна ідентичність у становленні особистості. Педагогічний пошук. 2020. № 3 (107). С. 14–16.
5. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: навч. посіб. . К.: Марич, 2009. 76 с.
6. Luhtanen, R. K., & Crocker, J. A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity. Personality and Social Psychology Bulletin, 1992. № 18(3) 302–318.
7. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. Journal of Humanistic Psychology, 2004. Apr. 4. P. 279–298.